

УДК 371.1.33

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Т.І.Ваколя

Анотація. Представлена у статті структурно-функціональна модель формування дослідницьких компетентностей вчителя забезпечує оволодіння студентами вмінь пошуку й перетворення одержаних знань, їх використання в практичній діяльності.

Ключові слова: вчителі початкової школи, структурно-функціональна модель, досвід пошукової роботи.

Аннотация. Представленная в статье структурно-функциональная модель формирования исследовательских компетентностей учителя обеспечивает овладение студентами навыков поиска и преобразования полученных знаний, их использования в практической деятельности.

Ключевые слова: учителя начальной школы, структурно-функциональная модель, опыт поисковой работы.

Summary. Presented in the paper the structural and functional model of the research competences of the teacher provides the students mastering the skills of finding and converting received knowledge, their use in practice.

Keywords: elementary school teacher, structural functional model, the experience of job search engine.

Постановка проблеми. Соціально-економічні виклики суспільства вимагають підготовки майбутнього спеціаліста, який має бути ознайомленим не тільки з сучасною наукою, а й мати в своєму арсеналі початковий досвід пошукової роботи, володіти вміннями вирішення практичних дослідницьких завдань, бути готовим до створення нових наукових цінностей. Зрозуміло, що основним видом навчання студентів є цілеспрямоване оволодіння системою знань про структуру і зміст професійної діяльності. Реформування вищої школи в умовах постійних змін та перетворень вимагає орієнтації не тільки і не стільки на об'єм професійних знань, скільки на оволодіння методами їх набуття. Сучасна освітня парадигма спрямована на привласнення умінь пошуку, потреби в перетворенні реальної дійсності, що забезпечується рівнем дослідницьких знань і вмінь, здатністю до творчого наукового пошуку.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблеми професійної компетентності і, зокрема підготовки студентів до дослідницько-пошукової діяльності, присвячено значну кількість публікацій (Б.М.Андрієвський, Ю.К.Бабанський, В.І.Богословський, М.Ф.Токар та ін.). Зокрема, Л.С.Коржова, розкриваючи поняття «готовність до наукових досліджень», наголошує, що це «інтегроване особистісне утворення, яке включає стійке прагнення до творчого наукового пошуку у професійній сфері, наявність спеціальних дослідницьких знань і вмінь, а також комплексу індивідуально-психологічних і характерологічних особливостей, які забезпечують високу ефективність проведення досліджень [6, с.193]».

Відомо, що будь-яка професійна діяльність передбачає практичні елементи дослідницького характеру. Більше того, на думку вчених, готовністю спеціаліста до виконання своїх професійних функцій є наукові знання і вміння. Зокрема, В.І.Богословський [1], А.А.Вербицький [2], О.О.Зайцева [4], Н.В.Кічук [5] та ін. стверджують, що діяльність, всі її види передбачають наявність дослідницького підходу як до професійної, так і до особистої діяльності людини.

У контексті досягнень сучасної педагогічної думки дослідницькі вміння вчителів початкових класів визначаються як сукупність інтелектуальних і практичних дій, що забезпечують здатність особистості до самостійних спостережень, узагальнення, аналізу процесів і явищ дійсності; до набуття нових знань і застосування їх відповідно до окресленої мети дослідницької або професійної діяльності.

Водночас ознайомлення з роботою педагогічних ВНЗ засвідчує, що у практиці діяльності багатьох вищів наукова підготовка студентів здійснюється не системно, епізодично, і, як правило, тільки в період виконання дипломних проектів. Отримані дослідницькі вміння базуються на емоційній, нестійкій увазі до предмету діяльності, відношення до оволодіння дослідницькими вміннями не носять умотивованої потреби. Це зумовлює пошук ефективних засобів вдосконалення професійно-дослідницької підготовки майбутнього фахівця початкової ланки освіти.

Метою статті є обґрунтування структурно-функціональної моделі формування дослідницьких компетентностей випускника педагогічного факультету вищого навчального закладу.

Виклад основного матеріалу. Формування дослідницьких компетентностей в сучасних умовах, насамперед, детермінується потребою свого розгляду з позицій досягнень науки, використання накопиченого досвіду розв'язання навчально-виховних проблем, опори на ефективну методологічну базу, що забезпечить психолого-педагогічну готовність вчителя. Розуміючи дослідницькі компетентності майбутнього педагога як іманентну характеристику його діяльності взагалі, вважаємо, що завданням вищої школи є забезпечення реалізації особистої траєкторії професійного становлення вчителя. Звідси нами надається перевага особистісно-орієнтованому підходу, що вимагає використання ефективних технологій здійснення навчально-виховного процесу. Складність професійної підготовки педагога, потреба врахування ієрархії різнорівневих принципів міждисциплінарного і, власне, педагогічного рівнів, диктує необхідність інтеграції існуючих засобів і узагальнених принципів формування досліджуваного особистісного утворення. Таким об'єднуючим стрижнем, на нашу думку, може слугувати системний підхід до організації навчання і виховання студентів. Іншими словами, виходячи із сучасних вимог, що висуваються до професійно-особистісних якостей конкурентноздатного фахівця, його підготовка має повною мірою бути реалізована лише за умов системної її організації, що, в умовах сучасного вищого навчального закладу вимагає створення відповідної моделі. Більше того, ознайомлення з відповідними науковими джерелами (В.П.Беспалько, В.В.Давидов, Б.А.Глінський, Н.В.Кузьміна, В.С.Пікельна, В.І.Маслов) засвідчує: найбільш ефективним методом розв'язування сучасних освітніх завдань є модельний підхід.

Для цього методу характерним є варіативність, універсальність, що забезпечують можливість його використання як у теоретичних, так і практичних дослідженнях. Крім того, модельний підхід до вивчення педагогічних процесів виконує прогностичну функцію. Звідси, розробка моделі формування дослідницьких компетентностей майбутнього вчителя початкової ланки освіти включає і очікувану репрезентацію майбутнього стану (рівня) професійної готовності вчителя до проведення дослідницької діяльності в межах своїх компетенцій.

Обґрунтована за результатами наукового аналізу відповідних інформаційних джерел, а також узагальнення практики роботи педагогічних ВНЗ структурно-функціональна модель формування дослідницьких компетентностей базується на комплексі ієрархічних принципів і інноваційних підходів з урахуванням специфічних особливостей науково-пошукової педагогічної дослідницької діяльності студентів (рис.1). Як бачимо, блок цілепокладання структурно-функціональної моделі складається з визначення та максимальної конкретизації ієрархії взаємозалежних педагогічних, управлінських, інформаційних, комунікативних та економічних завдань, що забезпечують досягнення кінцевої мети. Зрозуміло, що провідним у механізмі реалізації мети і завдань є змістово-процесуальний компонент, який включає навчальні дисципліни, позааудиторну виховну роботу, науково-дослідну діяльність студентів, різновиди практик, самоосвіту і самовиховання, а також методи та засоби навчання. Що стосується управління, то його виконує блок зворотнього зв'язку, який реалізує діагностику, прогнозування, планування, організацію, відстежування та своєчасну корекцію перебігу навчального процесу, у нашому випадку формування дослідницьких компетентностей майбутнього вчителя початкових класів.

Одержані матеріали засвідчують, що ефективне формування досліджуваного феномену можливе за умови його розгляду як іманентної складової цілісного процесу професійної підготовки фахівця з обов'язковим урахуванням структурних характеристик дослідницьких компетентностей майбутнього педагога. При цьому особливе місце в реалізації освітніх завдань належить створенню відповідного інформаційно-педагогічного середовища, яке забезпечує використання як традиційних технологій, так і оптимальне поєднання різних форм і засобів навчання студентів з урахуванням сфери діяльності особистості кожного.

Ефективність функціонування структурно-функціональної моделі формування дослідницьких компетентностей майбутнього вчителя початкової школи в освітньому інформаційному середовищі головним чином залежить від чіткої організації діяльності змістово-процесуального блоку, що охоплює змістове наповнення, методи, організаційні форми та засоби навчального процесу.

Змістово-процесуальний компонент наукової підготовки охоплює цикли дисциплін, факультативні спецкурси, систему науково-дослідної роботи студентів, педагогічні практики, а також особистісне самовдосконалення. Водночас, як засвідчують результати нашого дослідження, специфіка формування дослідницьких компетентностей вимагає дотримання єдиних вимог і цілеспрямованого узгодження і збалансування усіх видів навчально-виховного процесу ВНЗ. Останні мають інтенсивно імплантуватися в чітку цільову програму, зорієнтовану на кінцеві результати, і бути невід'ємною частиною системи професійної підготовки майбутнього фахівця.

Основою формування дослідницьких компетентностей є наукові знання й уміння. Це, зокрема,

оволодіння методологічними категоріями (закономірності, закони, принципи, методи), механізмом психологічних процесів, особливостями психічного розвитку школярів, соціальною зумовленістю навчання і виховання підростаючих поколінь та ін. Слугують цьому, насамперед, професійно-орієнтований та методологічний блоки дисциплін. Вони є фундаментом оволодіння студентами науковим мисленням, основами теорії пізнання, закономірностями й психофізіологічними характеристиками особистості тощо. Дослідницькі знання студенти одержують переважно у процесі опанування курсів «Філософія», «Педагогіка», «Соціологія», «Математика», «Основи науково-педагогічних досліджень», а також відповідних спецкурсів.

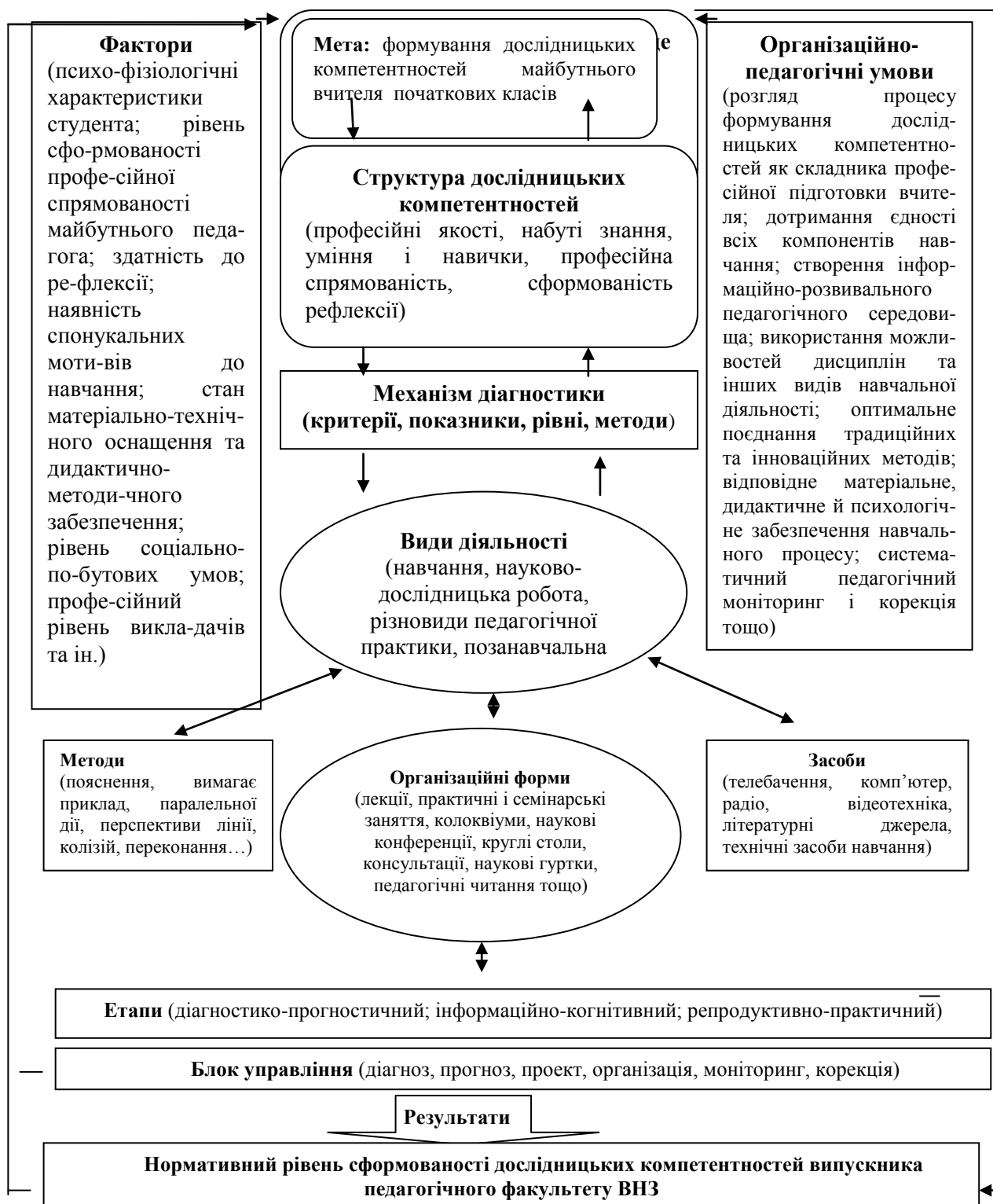

Рис. 1 Структурно-функціональна модель формування дослідницьких компетентностей майбутніх учителів початкових класів

Визначені блоки дисциплін у контексті цілеспрямованого педагогічного впливу формують не тільки основи наукового світогляду і знання методології дослідження, а й забезпечують засвоєння сутності й ролі педагогіки як науки, її завдань і значення в розвитку економічного, соціального і культурного потенціалу суспільства. Знайомлять майбутнього вчителя-дослідника із внутрішніми протиріччями педагогічних процесів та психічних аспектів розвитку особистості у системі міжособових та соціальних взаємин.

У свою чергу, соціальні і суто професійні функції у механізмі наукової підготовки вчителя виконують дисципліни загальноосвітнього циклу. Їх зміст забезпечує формування і розвиток загальної і фахової культури студентів, наукового передбачення особистісно-професійно значущих якостей, здатності до самовдосконалення. Зрозуміло, що ядром професійного становлення є блок психолого-педагогічних та відповідних методичних дисциплін. Тому, виходячи з вимог принципу ієрархічності, підготовка вчителя до здійснення дослідження вимагає відповідного структурування й послідовності використання потенційних можливостей всієї сукупності навчальних дисциплін.

Цілісний процес формування дослідницьких компетентностей майбутніх учителів передбачає їх активне включення в науково-дослідницьку діяльність, яка, на думку В.І.Загвязінського, «є і ще в більшій мірі буде важливим елементом практичної діяльності педагога [3, с.14]. Зрозуміло, що наукова розвідка може здійснюватися лише спеціально підготовленими до нього з використанням відповідних засобів наукового дослідження фахівцями. Поза сумнівом залишається і точка зору В.О.Сластьоніна про те, що науковий потенціал майбутнього вчителя має бути таким, «щоб випускники ВНЗ не тільки були знайомі з сучасною наукою і розбиралися в ній, але й отримали початковий досвід пошукової роботи, вміння застосовувати методи у вирішенні практичних завдань, були готові до створення нових наукових цінностей [7, с.67].

У цьому плані виконання студентами відповідних видів НДР є необхідною умовою дослідницьких компетентностей. Формування дослідницьких компетентностей створює умови для безпосереднього усвідомленого розвитку елементів дослідницької культури, розуміння шляхів самостійного набуття наукових знань і вмінь творчого пошуку. Участь студентів у їх реалізації здійснюється через цілеспрямоване виконання курсових та дипломних робіт з педагогічної тематики, участі в олімпіадах, виставках та конкурсах студентських наукових проектів, публікацій та самостійної діяльності.

Перспективним з точки зору розвитку дослідницьких компетентностей є більш інтенсивне і цілеспрямоване використання можливостей таких організаційних форм як конференції, «Круглі столи», дискусії, виставки, презентації, наукові гуртки та ін. Ці форми роботи дозволяють брати активну участь в обговоренні результатів власної роботи, обмінюватися досвідом пошукової діяльності колег. Як засвідчують матеріали нашого дослідження, більш глибоке оволодіння студентами науковим досвідом, формування у них навичок самостійної експериментальної роботи в умовах безпосередньої майбутньої професійної діяльності має відбуватися у режимі цілісної програми, організаційну основу якої складає проходження безпосередньої педагогічної практики, як одного з дієвих засобів практичної підготовки студентів. Метою наскрізної педагогічної практики є оволодіння студентами сучасними методами, формами навчально-виховної роботи в школі, формування в них професійних умінь і навичок для прийняття самостійних рішень у процесі конкретної роботи в реальних ринкових та виробничих умовах, виховання інтересу до професії, любові до дітей, умотивованої потреби систематично поновлювати свої знання і творчо їх застосовувати в практичній діяльності, вивчення та використання передового і новаторського досвіду. Наукова підготовка в межах педагогічної практики розуміється нами не як якісна зміна очікуваних результатів навчального процесу, а як наслідок умотивовано трансформативних цілеспрямованих впливів на внутрішній стан студента (інтеріоризація). Якісно організована педагогічна практика створює умови для проведення констатувального і формувального етапів експеримента, ефективно поєднуючи навчальні й позааудиторні види роботи, що надає їм пошукового, творчого характеру. Безперервна педпрактика «занурює» студентів у реальні умови навчання і виховання, створює можливості для вдосконалення навичок використання методів дослідження, апробації теоретичних доробок, набуття вмінь експериментування, оскільки, за нашими даними, найбільші труднощі вони відчувають саме в організації педагогічного експерименту. З цією метою змістом педагогічних практик передбачено модуль науково-дослідної роботи кафедри та університету в цілому, публікацій з означеної дослідницької тематики тощо.

Отже, готовність до наукового дослідницького пошуку формується, як уже наголошувалося, у цілісному режимі всіх видів аудиторної та позааудиторної роботи та ґрунтується на вроджених задатках студента, його бажанні й потребі в самореалізації, свідомому пізнавальному інтересі і здійснюється у декілька взаємопов'язаних умовних етапів.

Перший, діагностично-прогностичний, передбачає визначення стану сформованості у студентів відповідної системи знань, виявлення організаційно-педагогічних умов і чинників, що впливають на процес професійної підготовки вчителя, розробку програми (проекту) формування означеного феномена майбутнього фахівця.

Другий етап (інформаційно-репродуктивний) пов'язаний з організацією наукової діяльності студентів репродуктивного характеру, спрямованої на розвиток умотивованого бажання до набуття необхідних знань, збагачення термінологічного наукового апарату, вдосконалення дослідницьких якостей.

На третьому етапі зусилля концентруються на оволодінні студентами основ пошукової діяльності, усвідомленні необхідності самостійного виконання практичних наукових досліджень, розумінні ролі експериментального аспекту в одержанні достовірних результатів. Увага зосереджується на механізмі обробки інформації, використанні потенційних можливостей різновидів педагогічної практики, забезпеченні цілеспрямованої, активної участі студентів у конкурсах, олімпіадах, самостійного виконання практичних та лабораторних робіт, опануванні відповідних спецкурсів, предметної, психолого-педагогічної і загальнокультурної підготовки.

Четвертий (творчо-евристичний) етап є заключним у підготовці до здійснення наукових досліджень. Він передбачає усвідомлення студентом об'єктивного образу професійної діяльності, здатності до рефлексії, готовність до самовдосконалення на основі самоаналізу й синтезу індивідуальних властивостей і набутого педагогічного досвіду, готовність до моделювання майбутньої професійної пошукової діяльності. Управління процесом поетапного формування досліджуваної якості забезпечується блоком зворотного зв'язку, який передбачає діагноз, прогноз, проектування, організацію, відстеження і корекцію перебігу навчального процесу.

Висновки. Обґрунтована у статті структурно-функціональна модель підготовки студентів до наукових досліджень включає цілепокладання, концептуальну основу, змістово-процесуальний блок, а також управління процесом педагогічних впливів, спрямованих на формування означеного особистісного утворення. Логічна послідовність організації системного розвитку досліджуваної якості відбувається за схемою: від вихідного стану її сформованості до визначення шляхів і засобів цілеспрямованого поетапного набуття необхідних дослідницьких фахових характеристик. Становлення майбутнього педагога-дослідника відбувається за умов раціонального використання резервів навчально-виховного процесу ВНЗ, забезпечення готовності до наукового пошуку і усвідомлення потреби у розвитку, збагачення наукового тезауруса та практичного його використання у процесі професійно-детермінованого професійного зростання.

Перспективи подальших розвідок вбачаються в обґрунтуванні умов створення адекватного розвивально-освітнього середовища, що гарантує розвиток і використання особистісного потенціалу студента, впровадження інноваційних методів і організаційних форм ефективної підготовки майбутніх учителів з урахуванням особливостей сучасного етапу соціально-економічного і культурологічного розвитку суспільства.

Література

1. Богославский В.И. Организация и содержание научно-исследовательской работы студентов педагогический вузов: Методическое пособие / В.И.Богословский, А.А.Нестеров, С.Ю.Тряпицин / Под ред. В.И.Богословского – С-П: Изд-во С.-Петербургского университета, 1999. – 87 с.
2. Вербицкий А.А. Формирование познавательной и профессиональной мотивации / А.А.Вербицкий, Т.А.Платонова. – М.: Просвещение, 1986. – 215 с.
3. Загвязинский В.И. Учитель как исследователь / В.И.Загвязинский. – М.: Изд-во «Знание», 1980. – 96 с.
4. Зайцева О.О. Нові підходи до формування партнерських стосунків між студентами та викладачами / О.О.Зайцева // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми [Зб. наук. пр. у 2-х ч.] – Київ-Вінниця: ДОВ, 2002. – Ч.2. – С. 52-55.
5. Компетентність саморозвитку фахівців: педагогічні засади формування у вищій школі: Монографія / За ред. Н.В.Кічук. – Ізмаїл, 2007. – 236 с.
6. Коржова Л.С. Формування готовності майбутніх учителів початкових класів до проведення педагогічних досліджень: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Людмила Сергіївна Коржова. – Кривий Ріг, 2002. – 193 с.
7. Слостенин В.А. Образовательные технологии: феноменология, тенденция развития // Педагогические технологии негосударственного высшего образования [Сб. науч. трудов] / В.А.Слостенин. – М., 1997. – С. 14-16.